

ינואר 1986

תקנון בדבר כללים אתיים בעריכת מחקרים בבני-אדם במדעי ההתנהגות

עם התרחבות המחקר וגיוון שיטותיו התגלו בעיות אתיות בביצוע המחקרים. מוסדות בינלאומיים, לאומיים ומקצועיים ראו צורך לנסח תקנונים ולהתקין הסדרים. אלה אינם באים להכשיל עריכת מחקרים ולהקשות ללא צורך, אלא לחזק את אשיותיהם.

מחקר - פירושו בתקנון שלהלן כל מגוון הפעילויות הכרוכות בו: צפייה, משאל, סקר, מבחן במצבים מותקנים לשם חקר וכדומה. כן כולל המונח "מחקר" את דרכי השימור והפירסום של החומר בכל צורה.

מרחב השפעה - הוא אותו תחום של זיקות-שייכות, שבו וממנו מקורות הקיום הרוחני, הנפשי והחומרי של הנחקר. לשון התקנון מתייחסות לשמירת חירותו וכבודו של הנחקר, במרחב זה של השפעה ישירה ועקיפה.

נזק וסיכון - הן כל אותן ההשפעות אשר הנחקר ו/או איש בלתי-תלוי ובלתי-קשור במחקר יגדירו כנזק, סיכון או השפעה שלילית, מבלי שאלה תהיינה גם זמינות לערכאות.

1. חובות החוקר בשלב תיכנון המחקר

א. בשלב התיכנון של מחקרים שמושאייהם הם בני אדם, חובתו של החוקר להעריך בקפידה את קבילות המחקר מבחינת העקרונות האתיים (ראה נספח). אם מחקר מחייב התפשרות כלשהי עם העקרונות, על החוקר לבקש עצת עמיתים שאינם קשורים במחקר.

ב. האחריות על ביצוע המחקר - תכנון ושיטותיו - מוטלת על החוקר. עליו להבהיר את העקרונות האתיים הכרוכים במחקר לשותפיו ועוזריו.

ג. מסמכי תיכנון המחקר חייבים להיות גלויים בפני הנחקרים, המוסדות המקצועיים והאקדמיים.

2. החוקר והנחקר

א. על החוקר להבהיר לנחקר או לבא-כוחו (ראה להלן) את מאפייני המחקר: מטרתו, שיטותיו, השפעותיו האפשריות עליו ועל סביבתו במרחב ההשפעה, אופני השימור והפירסום ומערכת האחריות, המוסדות העורכים את המחקר המממנים וכו'.

ב. לגבי קטינים, חולים, ואלה השרויים במצב שבו אינם מודעים היטב למשמעות הפרטים הנ"ל, על החוקר ליטול רשות מבא-כוח סביר של הנחקר. מחקר הנערך על ציבור אנשים גדול מכפי שאפשר היה להציג לפנייהם את פרוט המהלך כמפורט לעיל, על החוקר להבהיר את התנאים בפני בא-כוח משוער כמוסמך לדבר בשם הנחקרים ועליו להציג את פרטי המחקר בפני עמיתים.

ג. מחקרים, אשר עצם עריכתם קשורה בגורם אי-הידיעה של הנחקר, בגורם ההפתעה והסודיות, טעונים קבלת הסכמת עמיתים שאינם קשורים במחקר.

ד. על החוקר להבהיר לנחקר כי הוא רשאי לחזור מכל סיבה שהיא מהסכמתו הראשונית להשתתף במחקר.

ה. לא יהיה הנחקר תלוי בעורך המחקר תלות חומרית, משמעתית-מרותית, או רגשית מובהקת.

ו. אין לערוך מחקר המסכן את הנחקר והעלול לגרום לו נזק גם אם הובטח לו או קיבל עבור השתתפותו תמורה כספית או אחרת.
אין לערוך מחקר אשר עלול להזיק לנחקר אם הוא אסיר ותמורת הסכמתו הובטח לו שיחרור מעונש שהוטל עליו כחוק.

ז. מחקרים הנעשים על קטינים רצוי כי ייעשו בנוכחות ישירה או עקיפה של האפוטרופסים או מבוגרים בעלי תפקיד מתאים. אם מבחינת המחקר לא רצויה נוכחותם, על החוקר להזמין עמית.

ח. אין לערוך מחקרים אשר במהלכם יש משום סכנת גרימת השפלה, אפליה מכל סוג שהוא וכדומה, אף אם הנחקר או בא-כוחו נתן הסכמתו לכך.

ט. תוצאות המחקר - בניסוחים מדעיים ובניסוחים פופולריים כאחד - חייבות לעמוד לרשות הנחקר או בא-כוחו במשך תקופה סבירה לפני הבאתן לרשות הרבים.

3. הסדר מוסדי של בדיקת כשירות המחקרים מבחינה אתית
תוקם ועדת אתיקה שתמונה על-ידי המשנה לנשיא למחקר, אשר תעסוק בבחינת מחקרים בתחום מדעי ההתנהגות.

א. תפקידי הועדה הם:

- (1) להפיץ את תקנון האתיקה בין אנשי הסגל הטכניון.
- (2) לדון על-פי בקשת המנל"מ ועל-פי בקשת ראשי היחידות האקדמיות בכשירות האתית של תכניות המחקר.
- (3) לעמוד לרשות החוקרים, מוסדות הטכניון ומזמיני ומממני מחקרים בעיצה, בהדרכה, ובהבהרת בעיות בשלבי התיכנון, הביצוע והפירסום של המחקרים.

ב. סמכויות הועדה הן:

- (1) הועדה רשאית לקבל כל מידע הנראה לה חשוב מכל גורם טכניוני.
- (2) הועדה רשאית להמליץ בפני המשנה לנשיא למחקר לעכב אישורן של הצעות מחקר שהוגשו לעיונה עד הכנסת השינויים המבוקשים, למנוע עריכת מחקר, או להפסיק ביצועו ומניעת פירסומו ותייעודו, אם המחקר נמצא פוגע בתקנון האתיקה.
- (3) הועדה רשאית להמליץ בפני המנל"מ לפנות אל ועדת המשמעת במקרים שבהם בוצעו מחקרים בניגוד לסיכומי הועדה ובניגוד להחלטת המנל"מ בדבר כשירות המחקר.
- (4) הועדה תשמש כועדת ניסוח מתמדת המציעה ומקבלת הצעות לשינויים בתקנון, לפי צרכים חדשים.
- (5) הועדה תיזום ותטפח סמינרים לחוקרים בנושאי התקנון.

4. נוהל להגשת הצעות מחקר לאישור המנל"מ

חוקר שלמחקרו נגיעה לאמור בתקנון זה יצרף ל"טופס הצעת המחקר" כנספח הצהרה כלהלן:

א. הנני מצהיר(ה) שקראתי את "התקנון בדבר כללים אתיים בעריכת מחקרים בבני-אדם במדעי ההתנהגות" ואתנהג על-פיו.

ב. סמנ(י) את המשפט התואם את מחקרך:

לפי הכרתי אין במחקר המוצע כדי לגרום נזק לנחקר(ים) ולסביבתם (לפי הגדרות התקנון).

לדעתי מידת הסיכון לבני אדם במחקר מוצע נמוכה וננקטו הצעדים הדרושים כדי להגן על הנחקר(ים).

לדעתי יש סיכונים לגרימת נזק לבני-אדם במחקר המוצע. הנני מבקש(ת) כי ועדת האתיקה תבדוק את פרטי ההצעה ותחוזה דעתה בדבר תנאי הכשירות של המחקר ובדבר הצעדים הדרושים כדי למעט את הסיכונים או לבטלם.

נספח לתקנון בדבר כללים אתיים בעריכת מחקרים בבני-אדם במדעי ההתנהגות

עקרונות אתיים שביסוד התקנון

עקרונות אלה תואמים את לשון "הצהרת זכויות האדם" של האומות המאוחדות ואת האמנות שנוסחו בעקבותיהן. הבלטת אחדים מן העקרונות כאן אינה גורעת משלמות אותו מסמך בינלאומי, אלא באה להדגיש את ההיבטים הישימים במיוחד בהקשרי-המשמעויות של מחקרים במדעי ההתנהגות).

האדם זכאי לחיים של בטחון מפני מצוקה רוחנית, נפשית וחומרית; ניצול בידי הזולת; נטילת חירותו להכריע ולפעול כמיטב מצפונו; גזילת סיכויי לממש את יכולתו.

כל בני האדם שווים בזכויותיהם, ללא הבדל מין, גזע, לאום, דת, מעמד, מקצוע, גיל, מצב וכו'. לא יופלה אדם לרעה לעומת זולתו בשל מצב נחיתות קבוע או זמני הנגרם בשל השתייכותו לקבוצה כלשהי.

כל אדם זכאי להיות שותף לכל פעילות הקשורה לשלמותו האנושית ולחירויותיו המפורטות לעיל. לא ייעשה מעשה העלול להצר את צעדיו למימוש זכויותיו מבלי שנסייבות ותנאי מעשה כזה יהיו בהירים לפניו.

האדם הינו מטרה לעצמו ואין לעשותו אמצעי למימוש מטרה כלשהי - לעניינינו כאן בתקנון המחקר: אדם שנתן הסכמתו לסייע למחקר ע"י השתתפותו בו כנחקר אינו נחשב לאמצעי.

כל פעולה הנראית נוגדת עקרונות אלה תוכל להתבצע בתנאי מפורש של הסכמה חופשית של האדם עצמו, משוחררת מלחצים גלויים או סמויים, מטובות-הנאה מפתות וכדומה. אם האדם, שכלפיו עומדת להתבצע פעולה שנוגדת אחד העקרונות הנ"ל, נמצא במצב שבו הסכמתו האישית אינה בת-השגה וקבילה: קטין, חולה, מרוחק-ממקום הפעולה ועוד, הוא זכאי לאפוטרופסות מבוקרת בקפדנות, זכויותיו של אדם משתרעות אל-מעבר לזמן ומקום הימצאותו בפועל. מכאן, כי בטחונו מפחד מפני אבדן חירותו, שוויון זכויותיו וכו', יחולו גם על העתיד, וגם במקומות שבהם לא הוא אישית, אלא השייכים אליו נוכחים בפועל או בכוח.

טופס הצהרה כמתחייב ע"י בתקנון בדבר כללים אתיים בעריכת מחקרים בבני אדם במדעי ההתנהגות
<https://sites.google.com/site/technionethics/submit-request/forms>